

Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság

Szerkesztők: Laczkó Krisztina és Tátrai Szilárd

DiAGram Könyvek 1.

Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság

Szerkesztők: Laczkó Krisztina és Tátrai Szilárd

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

 Nemzeti
Tehetség Program

A kiadvány „Az Oktatási Hivatal által nyilvántartott szakkollégiumok támogatása” című pályázat keretében (NTP-SZKOLL-18-0012) valósult meg.

Lektorálta: Pethő József és Tolcsvai Nagy Gábor

ELTE Eötvös József Collegium

Budapest, 2019

Felelős kiadó: Dr. Horváth László, az ELTE Eötvös Collegium igazgatója

Szerkesztők: Laczkó Krisztina és Tátrai Szilárd

Copyright © Eötvös Collegium 2019 © A szerzők

Minden jog fenntartva!

A nyomdai munkálatokat a CC Printing Szolgáltató Kft. végezte.

1118 Budapest, Rétköz utca 55/A fsz. 4.

Felelős vezető: Szendy Ilona

ISBN 978-615-5897-21-4

Tartalomjegyzék

Előszó.....	7
-------------	---

I. Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság a nyelvtanban

TÁTRAI SZILÁRD: A kontextualizáció perspektivikussága és metapragmatikai reflektáltsága az elemi és az összetett mondatokban.....	13
IMRÉNYI ANDRÁS: Kontextualizáló viszonyok az elemi mondatban.....	29
KUGLER NÓRA: Kontextualizálás elemi mondattal	47

II. Kontextualizáló konstrukciók empirikus vizsgálata

KUGLER NÓRA – POMÁZI BENCE: A látással összefüggő, kiértékelést kifejező episztemikus predikáció alternatív megkonstruálási módjai	71
DÉR CSILLA ILONA: <i>Vélem</i> vagy <i>vélekedem</i> ? A valószínűség és a vélemény jelölésmódjai a mai magyar nyelvhasználatban.....	95
CSONTOS NÓRA: Kontextualizáció, konstruálás, idézés. Az idéző adaptív tevékenysége a <i>mond</i> -dal alkotott idézésekben.....	113
SIMON GÁBOR: <i>Csodálom</i> és/vagy <i>csodálkozom</i> . A metapragmatikai reflexivitás egyik lehetséges konstrukciócsaládjáról	137
VASKÓ ILDIKÓ: <i>Képzeld csak!</i> – meglepetésjelölő a magyar nyelvben	161
HORVÁTH PÉTER: A szereplői tudat megjelenítésének kvantitatív vizsgálata Ady, Babits és Kosztolányi összes versében	177
KRIZSAI FRUZZSINA – SZABÓ GERGELY: Az értelmezős szerkezet lehetséges kategorizációja beszélt nyelvi adatok alapján	195

III. Metapragmatikai jelzések empirikus vizsgálata

KUNA ÁGNES – HÁMORI ÁGNES: „ <i>Hallgatom, mi a panasz?</i> ” A metapragmatikai reflexiók szerepei és mintázatai az orvos-beteg interakciókban	215
LACZKÓ KRISZTINA: A diskurzusdeixis mint a metapragmatikai tudatosság kifejezője.....	241
SCHIRM ANITA: A diskurzusjelölők funkciói a szövegtípusok tükrében ...	265
GÖTZ ANDREA: Diskurzusjelölők és kötőelemek gyakorisága írott és beszélt, mediált és nem mediált diskurzusokban	291
BALLAGÓ JÚLIA: Az internetes receptportálok műfajisága a kontextualizációs utasításként értelmezett paratextusok nézőpontjából.....	315
DOMONKOSI ÁGNES: „... <i>azt szoktam mondani: én így tudok Önnel dolgozni, magázódva...</i> ” Metadiskurzusok a terápiás gyakorlat megszólításairól.	335
A kötet szerzői.....	

DOMONKOSI ÁGNES

*„...azt szoktam mondani:
én így tudok Önnel dolgozni, magázódva...”*
Metadiskurzusok a terápiás gyakorlat megszólításairól*

Absztrakt

A megszólítás, tegezés-nemtegezés kérdései – szoros kapcsolatban állva a társas viszonyok alakulásával – igen gyakran válnak a nyelvi reflexió tárgyává, a konkrét diskurzusokban, illetve a nyelvhasználatot tematizáló tágabb diszkurzív környezetben is, a hétköznapi társalgásoktól kezdve az illetanokon át a tudományos kutatásokig. A tanulmány célja egy pszichoterápiás szakfolyóirat oldalain a kérdéskörben kibontakozó írásos párbeszéd több szempontú, a metapragmatika értelmezési lehetőségeit összekapcsoló elemzése. A dolgozat egyrészt bemutatja a megszólítások használatáról kirajzolódó képet, azokat a tényezőket, amelyek a megnyilatkozók reflexiói szerint szerepet kapnak a társas jelentés alakításában; másrészt áttekinti az adott vita metadiszkurzív többszintűségét, a megszólítási gyakorlatok és a velük kapcsolatos vélekedések kifejtésének a módjait, illetve a vita szerveződéséhez hozzájáruló nyelvi elemeket is.

Kulcsszavak: megszólítás, tegezés, nemtegezés, metapragmatika, metadiskurzus

1. Bevezetés

A nyelv használatát társas mentális tevékenységként értelmezve a beszélők saját vagy mások nyelvi tevékenységéhez, nyelvi választásaihoz való reflexív viszonyulásának feltárása fontos elemzési szempont (Verschueren 1999, 2000; Tátrai 2006, 2011; Laczkó–Tátrai 2015; Hámori 2019). A megszólítás, a tegezés és nemtegezés műveletei¹ a nyelvi tevékenység erősen reflektált, tudatos cselekvéseit

---

* A dolgozat a Bolyai János kutatási ösztöndíj támogatásával készült. A tanulmány elkészítését továbbá az NKFIH 129040 számú (A magyar nyelv igei konstrukciói. Használatalapú konstrukciós nyelvtani kutatás) pályázata támogatta.

¹ Az elemzés – összhangban a kérdéskör nemzetközi szakirodalmával (l. bővebben Braun 1988)

jelentik (vö. bővebben Domonkosi 2019), ezért az ezekre a műveletekre való reflexió különböző lehetőségeinek, megvalósulási szintjeinek, azok egymáshoz való viszonyának, együttműködésének vizsgálata közelebb vihet a megszólítási gyakorlatok működésének a leírásához is. A tanulmány először röviden áttekinti a metapragmatika és a metadiskurzus fogalmát, illetve lehetséges szerepüket a megszólítási gyakorlatok értelmezésében (2.), majd bemutatja az elemzés anyagául szolgáló vitasorozatot (3.). A vita elemzése során először tárgyalja a megszólítások használatáról kirajzolódó képet, jellemzi azokat a tényezőket, amelyek a megnyilatkozók reflexiói szerint szerepet kapnak a társas jelentés alakításában, külön kitérve azokra a jelenségekre, amelyek a nyelvi tevékenység speciális, terápiás helyzetéből adódnak (4.). Az elemzés ezután áttekinti a vizsgált metadiskurzus megalkotásának a többszintűségét, külön kitérve azokra a nyelvi elemekre, amelyek a megszólításokkal kapcsolatos vélekedéseket teszik hozzáférhetővé, illetve azokra is, amelyek magának a vitának a kibontakozásához járulnak hozzá (5.).

2. Metapragmatikai tudatosság, metadiskurzusok és a megszólítások kutatása

A nyelvhasználatra vonatkozó tudás, megnyilatkozások és diskurzusok kutatása a nyelvtudomány több területén, különböző kiindulópontokból került előtérbe az elmúlt évtizedekben (Caffi 1994, 1998; Craig 1999; Mey 2001; Hübler–Bublitz 2007; Niedzielski–Preston 2009; Hübler 2011; Kádár–Haugh 2013; Culpeper–Haugh 2014; az érintkező, de elkülönülő szemléletmódokról bővebben: Hámori 2019).

A funkcionális kognitív pragmatikában alkalmazott metapragmatikai tudatosság fogalma, azaz a beszélőknek az éppen zajló nyelvi tevékenységhez való reflexív viszonyulása (Verschueren 2000: 446; Tátrai 2011: 119–125) a metapragmatika mint fogalom eltérő szemléletű és hatókörű megközelítéseinek egyaránt kiindulópontját jelenti, ugyanis ez az alapvető reflexív viszonyulás teremti meg a lehetőségét a nyelvi tevékenység bármely szintű értelmezésének és értékelésének (vö. Haugh 2018: 617). Azaz maga az aktuális helyzetekben megmutakozó reflexív tudatosság teszi lehetővé azt is, hogy a nyelvhasználóknak a nyelvhasználatra, a nyelv pragmatikai jelenségeire vonatkozó vélekedései kifejtett diskurzusokban is megmutakozhatnak, és tanulmányozható bennük a társadalmi értékek, köztük az erkölcsi rend szerepe és működése is (Jaworski–Coupland–Galasinski 2004; Hübler–Bublitz 2007; Kádár–Haugh 2013; Culpeper–Haugh 2014).

– megszólításként értelmezi a kommunikációs partnerre utaló nyelvi elemek mindegyikét, így a tegezést és a magázást jelölő névmási és inflexiós elemeket is.

A sematikus metapragmatikai tudás kölcsönös kapcsolatban van az éppen folyó nyelvi tevékenység metapragmatikai értékelésével: a metapragmatikai reflexiók egyrészt a sematikus tudásra építve jönnek létre, másrészt vissza is hatnak az adott sémák alakulására (vö. Hámori 2019). Az aktuális beszédhelyzetekben megmutató metanyelvi és metapragmatikai tudás ebben az értelmezésben szoros összefüggésben van a közösség tágabb metanyelvi tudásával, a nyelvhasználatra, annak normáira vonatkozó ideológiáival is, azaz az aktuális metapragmatikai reflexiók kölcsönhatásban vannak a közösségi, pragmatikai jelenségekre vonatkozó metadiskurzusokkal (l. pl. Jaworski–Coupland–Galasinski 2004; Németh–Kádár–Haugh 2016; Hámori 2019).

Az egyes nyelvhasználati, pragmatikai jelenségekre vonatkozóan az adott társas interakcióktól térben és időben is elkülönülő, önálló metadiskurzusok jöhetnek létre (vö. Craig 1999: 21). Önálló metadiskurzusnak tehát az olyan szövegeket tekintem, amelyek tárgya a nyelv, a nyelvhasználat módja, a különböző nyelvi, azon belül a pragmatikai jelenségek működése (vö. Németh–Kádár–Haugh 2016). Ilyen metadiskurzusok valósulnak meg a tudományos kutatásban, az ismeretterjesztő tudományközvetítésben, a tananyagokban, a tankönyvekben, az illemtanokban, de a nyelvi témákat tárgyaló hétköznapi társalgásokban is.

A metapragmatikai reflexiók minden szintjének vizsgálata olyan perspektívát kínál, amely rálátást enged arra, hogy az egyes társadalmi gyakorlatok résztvevői miként értelmezik a saját viselkedésüket, a reflexiók különböző társas tevékenységekbe épülő és különböző diskurzustartományokban való megnyilvánulásai pedig a közösségi reflexió tereinek a sokrétűségére mutatnak rá.

Az egyes nyelvi jelenségek különböző mértékben észlelhetők és hozzáférhetők a nyelvi reflexió számára (Niedziski–Preston 2009), a nyelvi udvariasság, a nyelvi viselkedés kérdése ezen belül kifejezetten gyakran válik témává a különböző metadiskurzusokban. A megszólítás, tegezés-nemtegezés kérdései ennek megfelelően számos különböző szintéren és kifejtettségi szinten válhatnak reflexió tárgyává. A kérdéskör a hétköznapi nyelvhasználói vélekedésektől kezdve, az előíró, tanácsadó célzatú illemtanokon és az iskolai oktatás tananyagain át a tudományos kutatásokig érdeklődésre tart számot, ezért számos különböző metadiskurzív gyakorlat kapcsolódik hozzá (vö. Domonkosi 2019; Ludányi 2018).

A tegezés, magázás, megszólítás kérdéseire vonatkozó különböző kérdésfelvetések, iránymutatások, helyzetleírások mindegyike metadiskurzusnak tekinthető, ugyanis a nyelvi tevékenységre és az ahhoz kapcsolódó társas jelentésekre vonatkoznak; és – bár különböző kifejtettségi szinteken és különböző megismerési folyamatokra épülve – arra reflektálnak, hogy a nyelvi kapcsolattartó tevékenységet

milyen társadalmi és közösségi minták irányítják, és hogy a diskurzus szereplői hogyan viszonyulnak azokhoz (Kádár–Haugh 2013: 181–206).

A nyelvi kapcsolattartásra vonatkozó reflexiókat tehát olyan metadiskurzív beszédeseményeknek tekintem, amelyek különböző metadiskurzusoknak válhatnak részévé, azaz különböző szinteken és módokon vehetnek részt a nyelvi viselkedésről zajló beszédben.

A megszólítási kérdésekre vonatkozó metadiskurzusok többszintűsége (részletesebben: Domonkosi 2019) a hétköznapi társalgásoktól a tudományos diskurzusokig terjed. A hétköznapi társalgások metadiskurzusait tekintve a szűkebb és tágabb közösségek nyelvi kapcsolattartási szokásrendjének átörökítése során a megfelelő megszólítási formák választására nézve a gyerekekhez fordulva számos udvariassági metadiskurzus figyelhető meg, például a köszönés sémájának elsajátításával kapcsolatban (vö. Hámori 2018: 77). A kisebb közösségek, így a különböző szakmai jellegű csoportok működésében is fontos szerepe lehet a nyelvi kapcsolattartási gyakorlatok reflektált tárgyalásának és hagyományozásának. A tanulmányban vizsgált, a terápiás praxishoz kötődő tipikus megoldások szakmai fórumon való megvitatása egy szakmai közösség nyelvi önreflexiójának a részeként valósul meg.

A megszólítások tudományos kutatásának hagyománya is metadiskurzusként értelmezhető, tudománytörténeti folyamatokkal a háttérben. A tegező és nemtegező formáknak a kutatástörténet során tulajdonított különböző jelentések, a hatalom-szolidaritás dimenziójának a formálásában (Brown–Gilman 1960), illetve a közelítés-távolítás dinamikájának alakításában (Clyne–Norrby 2009) részt vevő szerepek felismerése a tudományos értelmezésben megszülető metapragmatikai címkéknek (Culpeper–Haugh 2014) tekinthetők. A megszólítások társas konstruktivista, gyakorlatorientált kiindulópontú értelmezésében (Clyne–Norrby 2009; Norrby–Wide 2015; Ballagó 2015) adatgyűjtési módszerként előtérbe került a fókuszcsoportos beszélgetések, interjúk elemzése is, ami pedig kutatók által elicitált metadiskurzusok értelmezését jelenti.

3. Az elemzés tárgya és módszere

3.1. Az elemzett nyelvi anyag

Az elemzés anyagát a *Pszichoterápia* című folyóirat nyolc egymást követő számának vitarovatában 2014 áprilisától 2015 augusztusáig kibontakozó, felkért hozzászólók, pszichológusok és pszichiáterek, segítő szakemberek véleményét tartalmazó, a terápiás helyzet megszólítási módjainak gyakorlatát és szerepét tárgyaló vita jelenti (a pontos adatokat l. a Forrásoknál). Az anyagot Valkó Lili,

a folyóirat *Szakmai közélet – Viták, hozzászólások* című rovatának felelőse állította össze, aki néhány sorban minden folyóiratszámában bevezeti a hozzászólásokat, illetve ő és az egyik vitaindító a vita zárásaként közölnek egy-egy záró, összegző jellegű hozzászólást is. A 2 vitaindítóval együtt 26 hozzászóló számol be a saját megszólítási gyakorlatairól, tapasztalatairól, attitűdjeiről. Az egyes számokban a terápia legkülönbözőbb formáiban és szinterein dolgozó szakemberek fejtik ki véleményüket, az egyéni és csoportos terápia helyzeteiről, az iskolapszichológustól kezdve a kórházi dolgozón át egészen börtönpszichológusig. Szerepet kapnak a családterápia, az idősek otthona, a gyerekvédelem, a hajléktalanellátás és a szervezetfejlesztés helyzetei is. A rövid, de kifejtett vélekedések áttekinthető sorozatot alkotnak, minden folyóiratszámában részletesen utalva a vitaindító szövegre és a további előzményekre is. A vizsgálat során a vitasorozat teljes nyelvi anyagát feldolgoztam, mert jól körülhatárolható, összefüggő, egységet alkotó adatbázisként kezelhető.

3.2. A vizsgált metadiskurzusok többszörösen reflektált nyelvi helyzete

Az elemzésre választott szövegekben több tekintetben is reflektált nyelvi helyzet jön létre. A vizsgált szövegek a társas jelentések megképződésének olyan önálló metadiskurzusai, amelyek a saját nyelvi cselekvési gyakorlatokra reflektálva tapasztalatokat osztanak meg; rálátást engedve a megnyilatkozók nyelvi tevékenységét irányító sémákra, a megszólításoknak a terápiás gyakorlatban betöltött szerepeire.

A tegezés-magázás kérdéséről, azaz egy nyelvi természetű jelenségről, azon belül is kifejezetten a társas helyzeteket alakító, pragmatikai természetű nyelvi cselekvésekről kezdeményezett vita a terápiás helyzet, a segítő-segített viszonylat megszólítási gyakorlataira reflektál, miközben folyamatosan problematizálja az adott diskurzus alakulását is. A terápiás tevékenységekben formálódó társas jelentésekre való reflexió, a hasonló gyakorlatok tapasztalatait kifejtetten, érvelesen, nyilvánosan megosztó diskurzus a segítői közösséget építő társas cselekvésbe szövődik bele. A nyelvi gyakorlatokról reflektáltan beszámoló közlésben pedig az adott diskurzusban zajló jelentéslétrehozás is reflektálttá válik, így az adott helyzetben a metapragmatikai tudatosság egyik aktuális funkciója éppen az, hogy a megnyilatkozók metadiskurzust hoznak létre, azaz ezek az elemek a metadiskurzus létrehozását segítő eszközökként érvényesülnek.

A vizsgált metadiskurzusokat egy sajátos szakmai közösség gyakorlataira való reflexió igénye hozza létre. A megszólítások szerepét tematizáló kérdésfelvetés, tehát már önmagában a vita megnyitása a metapragmatikai tudatosságnak egy

olyan szintjét jelzi, amely épít arra a kimondatlan előfeltevésre, hogy a praxis szerveződésére a nyelvi cselekvések változatainak erőteljes hatása lehet, és a nyelvi sajátosságok hozzájárulhatnak akár annak hatékonyságához, eredményességéhez is.

A vizsgált metadiskurzusok bevett, az adott társas közeghez kapcsolódó kulturális gyakorlatokba ágyazódnak, egy szakmai közösség tapasztalatszerelésének, közös gondolkodásának a részeként születnek meg. Ennek köszönhetően az elemzésnek nem kell számolnia a direkt adatgyűjtési módszereknek, azaz a kutatók által kiváltott, interjúhelyzetben megszülető metapragmatikai közléseknek azzal az ellentmondásával, hogy olyan attitűdöket, nyelvi problémákat is a felszínre hozhatnak, amelyeket a kutatói szempontok teremtenek meg.

A tegezés és a magázás terápiás gyakorlatban való használatáról zajló vita olyan metadiskurzusnak tekinthető tehát, amelyben a beszélők megnyilatkozásai a nyelvi tevékenységre és az ahhoz kapcsolódó társas jelentésekre vonatkoznak: a megnyilatkozók kifejtetten reflektálnak arra, hogy a megszólításokat milyen társadalmi és közösségi minták irányítják, és hogy a diskurzus szereplői hogyan viszonyulnak azokhoz.

3.3. Az elemzés módszere és szempontjai

A megszólítási gyakorlatokat, a megszólítási módok társas értékét jellemző nyelvi adatként a vizsgált metadiskurzusok anyaga azért értékes, mert nem kutatók által kiváltott interjúhelyzet hívta őket elő, hanem egy szakmai közösség önreflektív gyakorlatának részeként jelentek meg, tehát a viszonyulásokat, értelmezéseket nem befolyásolja a kutatói szándék. A kifejtettség és az egymáshoz is viszonyuló megnyilatkozások miatt a vizsgált vita anyaga a fókuszcsoporthoz beszélgetések adataihoz is hasonlítható (vö. Domonkosi 2019), ugyanis azok célja is minél több ismeretet gyűjteni egy meghatározott témáról; a résztvevőket nem egyenként kikérdezve, hanem a csoportinterakciót használva fel az információszerezéshez (Síklaki 2006). A szakmai vitában az interjúvezetőt a vitaindító véleménykifejtés, illetve a rovatvezető megnyilatkozásai helyettesítik, mivel azonban nem kutatók által kijelölt, hanem a szakmai közösség számára kérdéses nyelvi jelenségek szabják meg a vita témáit, a felmerülő kérdések még hitelesebben jelzik a közösségi gyakorlatok működését.

A mintegy 28 oldalnyi szöveg feldolgozása kvalitatív tartalomelemzéssel történt, amelynek során az előforduló metapragmatikai címkéket és megjegyzéseket kategóriánként kódoltam, a kutatás további szakaszában ennek szoftveres kiegészítését tervezem az együttlőfordulások és mintázatok felismerése érdek-

ben (vö. Kuna–Hámori 2019). A kódolás folyamatában több elkülönülő szempontot vettem figyelembe. Jelöltem egyrészt a (4.1.) a lehetséges megszólítási módok kategorizációjára, a változatok elkülönítésére vonatkozó nyelvi elemeket, (4.2.) a megszólítási szokásokról, helyzetekről beszámoló szövegrészeket, illetve (4.3.) azokat a társas tényezőket, szempontokat és minősítéseket, amelyeket a megnyilatkozók bevontak a megszólítások működésének az értelmezésébe; ezen belül pedig (4.4.) külön alkóddal láttam el azokat a tényezőket, amelyek kifejezetten a terápiás helyzetből adódóan vonódtak be az értelmezésbe. Ezek a metapragmatikai elemek a megszólítási módokhoz kapcsolódó sematikus tudás feltárásához visznek közelebb.

Másrészt kódoltam az adott metadiskurzus felépüléséhez hozzájáruló, a szerveződésére reflektáló szövegrészeket is, külön jelölve (5.1.) a vita szervezésére, a hozzászólások kezdeményezésére szolgáló elemeket, (5.2.) a más beszélőkhöz köthető megnyilatkozásokat, vélekedéseket, ezen belül a vitában korábban megszólalókat megidéző, velük vitázó szövegrészeket, (5.3.) a megnyilatkozó saját közvetlen nyelvi tevékenységére utaló elemeket, illetve (5.4.) a befogadók, az olvasók nyelvi tevékenységére irányuló megjegyzéseket.

4. A tegezés-nemtegezés, megszólítás szokásrendjéről kirajzolódó kép

Az egyéni és közösségi gyakorlatokat feltáró vitasorozat anyaga a témakörben készülő interjúkhoz és fókuszcsoportos beszélgetésekhez hasonlóan lehetőséget ad a tapasztalatok és a vélekedések megismerésére.

4.1. A megszólítás változataira utaló elemek

A vizsgált szöveganyag azért tekinthető önálló metadiskurzusnak, mert egy nyelvhasználati, pragmatikai jelenséggel kapcsolatosan fejt ki reflexiókat, így a tegezés és a magázás változatait körülíró és kategorizáló elemek a metadiskurzus fontos szervező tényezőiként szerepelnek. A megszólítás és a kapcsolattartás lehetőségeire való elkülönült utalások a beszélők kategorizációjában valóban külön kezelt és nem pedig a kutatói osztályozás révén megkülönböztetett formák felmutatásának a lehetőségét teremtik meg. A *tegezés*, *tegez* és *magázás*, *magáz*, illetve a beszédpartnerek közötti kölcsönösségre utaló *tegeződés*, *tegeződik* és *magázódás*, *magázódik* változatok használata általánosnak számít minden hozzászóló fejtegetéseiben:

- (1) Ezért sokszor kétféleképpen – *tegezve és magázva* – is fel szoktam tenni kérdéseimet, a szülőkhöz és a gyerekekhez is fordulva (TvM 5: 421).

Az igekötős változatok közül többször szerepel a *letegez* forma, metapragmatikai címkeként jelentésében foglalva a tegezés kezdeményezésének a mozzanatát:

- (2) Volt, hogy valamelyikük megkérdezte, hogy nem tegeződhetnénk-e, vagy egyszerűen *letegezett* (TvM 1: 123).

A *lemagáz* igekötős forma pedig a *maga* lekezelő, lenéző, nem megfelelőnek tartott használatára utal:

- (3) ...Szabolcsból származóként igencsak zavart, hogy – szemben a megtisztelő „önözéssel” — analitikusom rendszeresen „*lemagázott*”, *aminek mifelénk volt egy leértékelő konnotációja* (TvM 7: 144).

A változatok elkülönítése különösen érdekes a nemtegezés kategóriáján belül, a *nemtegezés* ugyanis csak a tudományos metadiskurzusban használt átfogó metapragmatikai címke, a hétköznapi beszélők a 3. személyű kapcsolattartási módot *magázás*ként jelölik, függetlenül a használt névmástól, ahogyan a tanulmány címében kiemelt szövegrész is jelzi (*én így tudok Önnel dolgozni, magázódva*). A megszólalók egy része nem különíti el kifejtetten a *maga* és az *ön* névmásokhoz, illetve a tetszikelő változathoz kapcsolódó társas értéket, néhány esetben azonban megjelenik az eltérések kifejtett, stílusminősítésekkel, a lehetséges társas értékekkel kiegészülő leírása, a (4) példában a metadiskurzus felépítéséhez hozzájáruló, mások vélekedéseit megidéző, hozzáférhetővé tévő formában, a közvetlenség, távolságtartás, hivatalosság és a formális nyelvhasználat társas tényezőit is bevonva az értelmezésbe:

- (4) A szerzőtársak közül többen is a „*maga*” *alkalmazását* javasolták, arra hivatkozva, hogy az sokkal közvetlenebb forma, személyesebbé teszi a kapcsolatot, mégis a szó szoros értelmében „*magázódó*” *műfaj*, míg az „*ön*” távolságtartóbb, hivatalosabb, melyet inkább a formális nyelvhasználat során alkalmazunk (TvM 7: 142).

A nemtegezés változatai közül néhány esetben a *tetszik* segédigei használatának a nyelvi kapcsolattartásban játszott szerepe is reflektálttá válik:

- (5) Nem beszélve a „*tetszik*” *alkalmazásáról*, amivel azonban pszichoterápiás berkekben ma már ritkán találkozunk, nem úgy az orvosi

gyakorlatban, ahol főleg fiatal kollégák szólítják meg így az idősebb pácienseket. Ebből a „*tetszikezős*” pozícióból azonban gyakran már nehéz partneri viszonyt kialakítani (TvM 7: 143).

A nemtegezés lehetőségei közül a *kend* névmás használatát is élő, de regionálisan kötött lehetőségként említi meg egy hozzászóló:

- (6) Gyimesvölgy házastársainak egy része még ma is „*kend*”-ezi társát, gyermekeik magázzák szüleiket (TvM 6: 64).

Egy hozzászólás kitér a keresztnéven és a vezetéknéven szólítás társas értékére is, a tegezés és magázás kettősségénél rugalmasabb, dinamikusabb kapcsolat-alkító lehetőségként értékelve a nominális változatokat:

- (7) A pszichológusi irodában inkább az az eldöntendő kérdés, hogy *a kereszt- vagy a vezetéknevén szólítsam* a klienst (TvM 3: 276).

A gyerekekkel való kapcsolattartást tekintve kerül elő még nominális forma említése, mint a tegeződés árnyalásának a lehetősége:

- (8) A kórházban dolgozó pedagógusok is szabályokat megtörve *többnyire tegeződnek, legfeljebb az elmaradhatatlan „nénit” a nevük mögé teszik* (TvM 6: 66).

4.2. A megszólítási gyakorlatokra vonatkozó diskurzusrészek

Az egyes hozzászólók egyrészt a saját nyelvi szokásaikról, speciális helyzetekről, tapasztalatokról számolnak be, egyes esetekben a megszólítási gyakorlatokat aktív cselekvésként jelenítve meg (9), másrészt utalnak általános előírásokra, szokásokra is (10). A kifejtett véleményekből következtetéseket vonhatunk le azzal kapcsolatban, hogy milyen, a megszólítási szokásokra vonatkozó sematikus tudással rendelkeznek a vita résztvevői, és áttételesen következtethetünk a valós terápiás gyakorlatokra is.

A hozzászólásokból kirajzolódó általános kép szerint az egyéni terápiában, felnőttek viszonyában a kölcsönösen nemtegező gyakorlat számít elfogadottnak, ahogy a (9) példa együtt dolgozó pszichiáterek általánosnak tartható gyakorlataként értelmezi:

- (9) ...mivel a magázódást közös kiindulópontnak tekintettük a szakmánkban, mert *mindannyian alapvetően ezt használjuk...* (TvM 7: 142).

Az általános használat értelmezésébe a reflexiók szintjén az a tényező is bevonódik, hogy egyes terápiatípusokban a megszólítás módja éppen a terápiás keretek biztosítása miatt kodifikálva, szabályozva van:

- (10) Ebben nagy szerepe van annak is, hogy a hipnóziskísérletekben, amelyek nagy része standard feltételek között zajlik, *előírás, hogy a kísérleti személyt a kutató magázza, számomra ez vált alapvetővé* (TvM 6: 65).

A terápiás helyzetre érvényes szabályszerűség hatókörét az is jelzi, hogy a korábbi tegeződő viszony megakadályozhatja a terápia vállalását, a kapcsolattartási formának tulajdonított erőteljes társas szerep miatt:

- (11) *Nem vállalom terápiában olyan embert, akivel tegeződő viszonyom van, mert ez azt is jelentené, hogy van vele másmilyen viszonyom is, mint amilyen a terápia lenne, és komolyan veszem az ezt tiltó etikai szabályt* (TvM 7: 141).

A nemtegeződő formák általános érvényesülését a reflektált beszámolókon kívül az is jelzi, hogy a nyelvi is kifejtettebb vélemények az ettől a formától való eltérés lehetséges előfordulásait értelmezik, magyarázzák, mint a (12) példa, amely egy olyan helyzetet mutat be, amelyben a kórházi gyakorlatban, a krónikus beteg gyerekek szüleivel való kapcsolattartásban tért el a megszokott formától a megnyilatkozó:

- (12) Van ebben egy csoportnyomás, aminek a munkám elején engedtem, illetve úgy éreztem, hogy a magázódás adta távolságtartás pont így kap egyfajta groteszk, túlhangsúlyozott, nem előnyös értelmet. Azonban viszonylag gyorsan ezt *kénytelen voltam felülbírálni és visszavonni a tegezés lehetőségét* (TvM 6: 66).

A nemtegezés általános gyakorlatától való egyik tipikus eltérés a gyermekek, kiskorúak megszólításának a módja, amelynek tekintetében 14 éves korig két különböző stratégia figyelhető meg: vagy az oktatási gyakorlatban is elfogadott aszimmetrikus megoldás, a tetszikelés lehetőségével együtt, vagy pedig a kölcsönös tegeződés érvényesül. Ebben a tekintetben a terapeuták vagy az adott

intézmény gyakorlatához igazodnak, vagy pedig a kliensre bízják az általa használt tegező vagy magázó forma megválasztását.

A csoportos terápiában, illetve bizonyos terápiatípusokban azonban a közös, intenzív munka kereteit, légkörét a kölcsönös tegeződés biztosítja:

- (13) ...*IKT-s, szenzoros és pszichodinamikus mozgás- és táncterápiás saját-élmény-csoportjaikban* – a csoportvezetőtől elválasztó évek számától függetlenül – *mindig tegeződünk* (TvM 7: 144).

4.3. Társas tényezők és minősítések a megszólítási változatok értelmezésében

A megszólítási változatokhoz kapcsolódó értékelő minősítéseket, a velük a reflexió során kapcsolatba hozott társas tényezőket következetesen kódoltam, ugyanis a nyelvhasználók metapragmatikai címkéinek, megjegyzéseinek, hétköznapi stílusminősítéseinek (vö. Sandig 1986) bevonása az értelmezésbe lehetővé teszi azt, hogy a megszólításoknak a beszélői attitűdök, értéktulajdonítások, reflexiók feltárásának eredményeként, ne pedig előzetesen kijelölt kategóriák, változók révén tulajdonítsunk társas jelentést az értelmezői folyamatban. A hozzászólók véleményeiben alapvetően szerepet kapnak azok a társas tényezők, amelyek hagyományosan is jelen vannak a megszólítások társas jelentésének az értelmezésében: az életkor, a nem, a bizalmasság-távolságtartás, a közelítés-távolítás kérdése, bár az érzelmi viszonyulásra utaló magyarázatok nem voltak függetleníthetők a terápiás helyzet viszonylatától. Az egyes megszólítási lehetőségeket jellemző minősítések sokasága elhelyezhető a megszólítások hétköznapi minősítései alapján korábban megalkotott koordináta-rendszerben (l. Domonkosi–Kuna 2015): *személyes, közvetlen, távolságtartó, formális, elegáns, tiszteletadó, durva, pejoratív, kifinomult, úrikisasszonyos, figyelmes.*

Fontos tényezője a megszólítási gyakorlatokra való reflexióknak a nyelvi változás érzékelése, amely több hozzászóló érvelésében kiemelt szerepet kap:

- (14) Ahogy a magyar nyelvben *az utóbbi időben a tegezés és magázás szabályai kezdenek egyre inkább fellazulni*, úgy a terápiák során is egyre gyakrabban merül fel ez a kérdés (TvM 1: 121).

Néhány esetben megjelenik a magyarázatokban az egyes formákhoz kapcsolódó társas értékek földrajzi régióhoz való köthetősége (3), (6). Szerepet kap

a megszólítások értékének értelmezésében a vidék-város ellentéte is, mégpedig a közvetlenebb viszonyok és azoknak a megszólításválasztásra való hatásának a feltételezése révén:

- (15) Kisvárosokban, a falvakról nem is beszélve, más az emberek közötti közelség. Ha már nem is köszönnek egymásra a félismeretlenek az utcán, jóval közvetlenebbek egymással, így ott velem is. Tapasztalatom szerint a többség alapértelmezetten tegeződne velem is, kortól függetlenül (TvM 5: 421).

Az említett a tényezők érvényesülésében sem hagyható soha figyelmen kívül emellett, hogy a terápia helyzetén belül értelmeződnek, mégha olyan társas változóknak, tényezőknek számítanak is, amelyek általában véve is szerepet kapnak a megszólítások értelmezésében. Ezzel összefüggésben külön pontban térek ki azokra a tényezőkre, amelyek kifejezetten a terápiás viszonytal kapcsolják össze a megszólítások működését.

4.4. A terápiás helyzet sajátosságai révén az értelmezésbe vonódó társas tényezők

A vizsgált metadiskurzusban a megszólítások változatai a terápiás helyzet tényezőjeként értelmeződnek. Az egyéni terápiában általánosnak tűnő nem-tegező gyakorlat a terápiás keret megteremtésének a részeként jelenik meg, amely a megnyilatkozók vélekedései szerint hozzájárul a szakmaiság biztosításához:

- (16) Véleményem szerint a tegeződés-magázódás dimenzió a terápiás keret része, és mint ilyen a terapeuta dolga, felelőssége meghatározni a használt formát (TvM 2: 189).

A nemtegező forma révén megteremtett keret a kifejtett értelmezések alapján nyelvi biztosítékot, segítséget is jelent az érzelmi bevonódás kezelésében:

- (17) Nem csupán arról volt szó, hogy nem okozott nehézséget a magázás. ragaszkodtam is hozzá és védelmet is nyújtott. A határok megtartása különleges feladat egy olyan közegben, ahol a terápia sokszor az illető lakószobájában folyik (...) (TvM 3: 277).

A megszólítások értelmezésében általánosan is szerepet játszó közelség és távolság, bizalmasság és távolságtartás változója is a terápiás helyzet függvényében jut szerephez:

- (18) ...a kliensek gyakran úgy élték meg a magázódást, hogy lenézik őket, betegként tekintenek rájuk, pedig ők partneri, baráti viszonyra vágyanak (TvM 6: 67).

A vita során véleményt kifejtők megnyilatkozásaiban meghatározónak tűnik két olyan sajátosság, amely más interjúk és fókuszcsoportos beszélgetések eredményei alapján a hétköznapi beszélők vélekedéseiben, illetve a mindennapos beszédhelyzetekre vonatkoztatva kevésbé érvényesül. Egyrészt számos alkalommal kifejtést kap a nyelvi formára való közös reflektálás szükségességének a jelzése, mintegy utalva arra, hogy az adott helyzetben elkerülhetetlen a meta-pragmatikai tudatosság:

- (19) Szájíz szerint legyen a döntés, de reflektált legyen az a szájíz (TvM 8: 235).

Másrészt pedig egyértelműen, a hozzászólók nagy részének fejtegetéseiben jelen van a társas jelentésképzésnek a terápiás viszonytal, annak működésével és dinamikájával való kapcsolatba hozása, a (20) példában a kérdéskör izgalmasságára való, illetve a közvetlenség és a távolságtartás társas tényezőjével összekapcsoló reflexióval társulva:

- (20) Izgalmas témakör ez, hiszen a tegezés-magázás választása, a közvetlenség versus távolságtartás az analitikus helyzetben *befolyásolja az analitikus kapcsolatot és az áttétel dinamikáját* (TvM 5: 419).

Azaz a terápiás munkában a kapcsolat alakulására való folyamatos reflexió igénye és működése kiegészül a kapcsolat alakításában részt vevő nyelvi lehetőségek használatára való reflexív viszonyulással is.

A reflektivitáson túl a terápiás folyamatban használt megszólításokat értelmezve feltűnik egy olyan tényező, amely a megszólítások problematikáját tárgyaló más metadiskurzusokban (vö. Domonkosi 2019) nem kap hangsúlyos szerepet, a két fél szociokulturális háttere közötti eltérések és az erre alapuló egyezkedésük jelentősége:

- (21) ... az a meghatározó, hogy a terapeuta, illetve a páciens *milyen közegben szocializálódott, milyen nyelvhasználatban érzik otthonosan magukat, és hogyan teremtik meg a terápia közös nyelvét* (TvM 7: 143).

Maga a terápiás folyamat is alapvetően nyelvi tevékenység révén valósul meg, a nyelvi viszonyulások, a nyelvi viselkedés értelmezése több esetben beépül a viselkedés általános mintázatainak az értelmezésébe, és a terápiás reflexivitásigény miatt válik a megszólítás módja a terápián belüli megbeszélés tárgyává:

- (22) Majd megemlítette, hogy milyen jó, hogy tegeződünk. A zavarspecifikus pszichodráma eszközeit használva a terápiás térben konkrétan megjeleníthetővé váltak a „határátlépő” tapasztalatok. Ennek a nőnek a kapcsolatai jellemzően ilyen mintázatot követtek – akár tegeződve, akár magázódva. *A tegeződésre tett megjegyzése és a határátlépő kapcsolatokra utalása alkalom volt arra, hogy ezekkel – és kettőnk alakuló terápiás szövetségével – dolgozzunk* (TvM 2: 123).

A viselkedés és a választott megszólítások közötti viszony a kliensek magatartásának értelmezésén túl a saját gyakorlat és a saját mélyebb motivációk, viszonyulások közötti korreláció feltételezésében is megnyilvánulhat:

- (23) *A magázódásom terápiás kapcsolatokban inkább szól a még meg nem dolgozott félelmeimről, hiányosságaimról és a saját komfortterzetemről, mint a „másik” védelméről, valamiféle szakmaiság képviselőtéről* (TvM 1: 123).

5. A metadiskurzus létrehozásának műveletei

A metadiskurzus formálódását tekintve külön kódoltam azokat a nyelvi jelzéseket, amelyek a nyelvi tevékenységre történő reflektálást teszik lehetővé a vizsgált anyagban, azokra az elemekre összpontosítva, amelyek kimondottan a megnyilatkozási és a befogadói tevékenységet tudatosítják, más beszélők vélekedésének a diskurzusba való bevonására szolgálnak, illetve magának a diskurzusnak a szerveződésére utalnak (vö. Tátrai 2006).

5.1. A metadiskurzus kezdeményezése és fenntartása

A konkrét vita alakulására, szerveződésére, a vélemények kifejtésének és ütköztetésének folyamatára számos metapragmatikai jelzés utal. A nyolc folyóiratszámom

keresztül vissza-visszatérő társalgás esetében különösen hangsúlyos a véleménykifejtés terének nyelvi megteremtése, a néhány soros rovatvezetői bevezető minden számban összegzi a korábbiakat, bevezeti az adott számban hozzászólókat, keretet adva a vitának. A (23) példa a megnyilatkozókat és az olvasókat többes szám első személyben, a vitában együttesen részt vevő közösségként jeleníti meg, *tegezés-magázás történetként* utalva a kibontakozó párbeszédre:

- (24) Elérkeztünk az utolsó előtti fejezethez a tegezés-magázás történetben, mely a Pszichoterápia 23. évfolyamának 2. számában kezdődött Berger Noémi vitaindítójával (TvM 7: 141).

Szintén a rovatvezetői szövegrészben szerepelnek a vitához való hozzászólást kezdeményező, a szerkesztőség nevében megfogalmazott szövegrészek (25), illetve a rovatvezető által a vita alakulására reflektáló elemek is (26).

- (25) Kíváncsian várjuk a segítői szakma minden területéről a véleményeket, szempontokat, érveket és tapasztalatokat (TvM 1: 121).
- (26) Örülök, hogy nem zárul le a hozzászólások sora anélkül, hogy pár fontos szempont szerepet kapjon (TvM 7: 141).

A metadiszkurzív jelleg kidolgozásában, illetve a vita fenntartásában nagy szerepet kapnak a más véleményekre való utalások módozatai, más diskurzusok megidézésének a lehetőségei, amelyeket a következő (5.2.) pontban mutatok be.

5.2. Más véleményekre, diskurzusokra való utalások

A metadiskurzus létrehozásába mások vélekedéseinek, más korábbi diskurzusoknak a megidézése is bevonódik. Ebben a tekintetben szerepet kapnak azok a nyelvi jelzések, amelyek a különböző elgondolások, eltérő viszonyulások bemutatására, megidézésére szolgálnak, megteremtve a többféle véleményből kirajzolódó helyzetkép kontextusát. Az általános szerepű, többeknek tulajdonított vélekedések igen nagy számban fordulnak elő a vizsgált szövegben: *sokan érvelnek a tegeződés mellett azzal; olyan véleményt is hallottam; azt is sokan vitatják; többen mondták*. Ezek az elemek az idézés egy sajátos megvalósulását mutatják, perspektivizációként értelmezhetők, ugyanis a beszélés az aktuális megnyilatkozóról áthelyeződik a beágyazott, bár konkrétan nem nevesített, általánosított megnyilatkozókra (vö. Tátrai 2011: 153).

A vitahelyzet megteremtésének tipikus eszköze az eltérő vélekedések beágyazása, amely a vizsgált metadiskurzusban az általános, sokakhoz köthető, de nem kizárólagos vélemények megidézésére nem specifikált csoportokhoz kötött diskurzusrészleteket épít be. A különböző vélekedéseket megidéző metapragmatikai jelzések a metadiskurzus megalkotásának, azaz a nyelvi, pragmatikai jelenségekről való beszédnek a meghatározó tényezői.

A vita alakulásának folyamatában az eredeti szövegrész újrakonstruálása, újrakontextuálása függő idézőként úgy történhet meg (vö. Csontos 2012, 2016), hogy az éppen megnyilatkozó egyetértésének vagy egyet nem értésének irányulását reprezentálja:

- (27) Egyetérttek Kút völgyi Andrea véleményével, hogy a tegezés magázás a terápiás keret része, és ezért a pszichoterapeutának ezzel is foglalkoznia kell, és ő kezdeményezi ennek kialakítását (a terápiás folyamat kezdetén) (TvM 5: 419)

A vita fenntartásának egyik metadiskurzív eleme a rovatvezető megszólalásaiban a summázó idézés, amely hosszabb, akár 2-3 oldalra kiterjedő szövegrészeket a kulcsszavakat kiemelve, a nyelvi cselekvések jellegére utaló idéző részekkel foglal össze:

- (28) Deák Zsolt vitába száll egy előző hozzászólóval, annak kérdésében, hogy lehet-e angol nyelven magázódni. Erős Ilona mesél arról, hogyan alakul a megszólítás nőkkel, férfiakkal, s Sinkó Dóra ad pár szempontot a vidéki környezet és a családterápia kapcsán (TvM 5: 419).

Az összefoglalóan megidézett vélemények a vitát lezáró összegzésben is szerepet kapnak:

- (29) ... úgy tűnt, hogy a klaviatúrát ragadó szakemberek körében viszonylag homogén a válasz (TvM 8: 235)

5.3. A megnyilatkozó nyelvi tevékenységére utaló elemek

A vitába való bekapcsolódás a hozzászólások egy részében a saját nyelvi tevékenységre reflektálva történik, minősítve, értékelve azt, kontextualizálva a saját megszólalás szerepét:

(30) *Mindjárt az elején leszögezem, hogy én magázódom a páciensekkel (TvM 2: 189).*

(31) *Magam (itt magázódom saját magammal?) a terápiás viszony oldaláról ragadnám meg a témát (TvM 7: 141).*

A (31) szövegrész azért is felmutatja a többszörösen reflektált nyelvi helyzetet, hogy a *magá* névmás lehetséges funkcióira utal humoros formában.

A saját hozzászólás megalkotása a korábbi hozzászólásokhoz kapcsolódó helyzetben történik, a saját nyelvi tevékenység korábban szereplő vélemény megidézése révén is körvonalazódhat. A (32) példa egy korábbi hozzászólóra utalva, nem a nyelvi tevékenységét, hanem a beszélői attitűdjét minősítve idézi meg:

(32) *Hozzászólóként én azt az alázatosabb hangnemet támogatnám (szemben például Gál Viktorral), amely nem gondolja azt, hogy ő tudja a tutit, és aki nem úgy csinálja, az valamit nem jól csinál (TvM 7: 143).*

Mivel egy olyan írásbeli párbeszéd kibontakozásáról van szó, amelyben az egymást követő hozzászólóknak van alkalmuk olvasni, feldolgozni egymás szövegét, a saját nyelvi tevékenységre és a mások vélekedéseire való reflektálás ennek a folyamatnak a megjelenítése révén össze is összekapcsolódhat:

(33) A vitát olvasván feltűnt, hogy a magázódást a tekintélyelvűséggel, generációs kérdésként, szakmai identitást erősítő „fehér köpenyként” való használatként vagy éppen a kiképző „másolásaként” azonosították többen (TvM 4: 358).

Emellett magyarázó, metapragmatikai elemek kísérik végig a vita folyamatának kiépülését az éppen zajló diskurzus értelmét, funkcióját, szerveződését, a megnyilatkozó hozzá való viszonyulását is reflektálttá téve:

(34) Ha hivatalos dokumentumot (férőhely felfüggesztése, külön megállapodás) írok valamelyikőjüknek, ezt mindig magázódva teszem, mert ez a bürokrácia nyelve. Igazából nem tudom miért, nincs rá előírás, hogy így kell, mégis ez volt számomra a természetes (*Elgondolkodom, hogy miért vettem eddig alapnak – erre is jó egy ilyen vita.*) (TvM 1: 122).

5.4. A befogadó nyelvi tevékenységére irányuló elemek

A saját tapasztalatok megosztása, nézetek ütköztetése, a vitafolyamat kiépülése olyan diszkurzív helyzetet teremt, amelyben a beszélő nyelvi tevékenysége és nyelvileg kifejtett vélekedései, illetve a más megnyilatkozókhoz köthető megnyilatkozások kerülnek előtérbe, a befogadó nyelvi tevékenysége kevésbé válik reflektálttá.

A befogadói tevékenység megjelenítésének kifejezetten a vita fenntartásában (l. 5.1.), a hozzászólásra való felhívásban, elsősorban a rovatvezetői közlésekben van szerepe, ami olyan helyzetet eredményez, hogy a befogadó is mint majdani, lehetséges megnyilatkozó konstruálódhat meg:

- (35) Ha *valakit megszólít ez a téma*, akár mert *vitakozna egy már megjelent véleménnyel*, akár mert *bemutatná saját területe sajátosságait*, akár mert *új szempontot fejtene ki*, van még lehetőség a részvétellel, várjuk a hozzászólásokat (TvM 5: 419).

Egy hozzászóló esetében a megszólítások kérdése nem a saját gyakorlat megismertetéseként, hanem – a nyelvi udvariasság metadiskurzusaira más keretben egyébként jellemző módon – javaslatként jelenik meg, bár a befogadó megjelenítése még ebben az esetben is csak egy inkluzív többes szám első személybe érthető bele:

- (36) Amit *igazán javaslok*, hogy akkor, amikor a fogadó cég vezetői, munkatársai felajánlják a tegeződést, azt *mindenképpen fogadjuk el* (TvM 4: 360).

A hozzászólássorozat egészében a saját tapasztalatok kifejtése jellemző, ebben az egy esetben jelent meg tanács, javaslat, ami a nyelvi gyakorlatok működését tekintve azért is elgondolkodtató, mert éppen egy szervezetfejlesztési tanácsadóként dolgozó pszichológus hozzászólásában fogalmazódott meg.

6. Összegzés

A terápiás helyzetben használt megszólításokra vonatkozó metadiskurzusok elemzése többretű tanulságokkal járt. Már az elemzési szempontok kiválasztása során is kettős célkitűzés érvényesült, ugyanis az értelmezésben összekapcsolódott az egy adott nyelvi jelenségre, a tegezés-magázás és a megszólítás kérdésére reflektáló önálló metadiskurzus sajátosságainak a feltárása, illetve az aktuális diskurzus szerveződésére vonatkozó kérésfeltevés.

A tegezésre és a magázásra vonatkozó adatok elemzése kimutatta, hogy a használt formák értelmezésében a társas tényezők igen széles köre kap helyet, és az alapvető szociológiai változók mellett (pl. életkor, nem, lakóhelytípus) többségében vannak a dinamikusabb, az adott helyzetre jellemző változók (pl. a terápia típusa, egyéni vagy csoportos jellege, a társadalmi közelség-távolság mértéke, érzelmi bevonódás, előzetes ismeretség). A terápiás helyzet értelmezési kerete révén pedig egyrészt hangsúlyos volt a vizsgált metadiskurzusban a használt formákra való közös, a terápia keretén belüli reflektálás fontossága; a nyelvi formák társas jelentésének, szerepének közös feldolgozására való igény megjelenése. Másrészt ezzel összefüggésben a véleményt kifejtő szakemberek a tegezés-magázás kérdéséhez való viszonyulást összefüggésbe hozták más, jellemző viselkedési mintázatokkal, tendenciákkal is.

A folytatásos, írásbeli vita szerveződésében részt vevő metapragmatikai elemek közül a legjellemzőbbnek a magára a vitára, annak fenntartására utaló elemek mutatkoztak. A megnyilatkozók nyelvi tevékenységére utaló elemek, illetve a más vélemények megidézésére szolgáló elemek együttes jelenléte biztosította a vita részeinek az összekapcsolódását, kiegészülve a rovatvezető erőteljesen metadiskurzív szerepű megnyilatkozásaival. A vita szerveződésének részeként a befogadói tevékenység a diskurzus fenntartásának szándékával, elsősorban a rovatvezetői közlésekben jelent meg.

Az adatok értelmezése emellett további összefüggésekre is rámutatott a nyelvi reflexivitás tekintetében. A szövegrészek kódolása során ugyanis megfigyelhető volt, hogy az aktuális diskurzusba szövődés kódjai szisztematikusan összekapcsolódtak a tegezés-magázás jelenségére reflektáló kódokkal, egyértelműen jelezve, hogy a nyelvi reflexió szintjei együttműködnek. A metadiskurzusok szoftveres tartalomelemzése ebből adódóan további összefüggésekre mutathat rá, ezért a kutatás kibővítésének céljai közé tartozik az elemzés szoftverrel segített folytatása.

A terápiás helyzetre vonatkozó szakmai metadiskurzus összetevőinek vizsgálata emellett a további kutatási hozadékkal is járt, hogy igazolta: egy szakmai közösség önreflexiójának része a nyelvi tevékenység működésének a tudatosítása is.

Források

- TvM 1: Tegeződjünk vagy magázódjünk? Avagy hogyan szóljuk egymáshoz a terápiás és tanácsadói helyzetben? 1. Rovatvezető: Valkó Lili. Vitaindítók: Berger Noémi, Justin Móni. *Pszichoterápia* 2014: 121–123
- TvM 2: Tegeződjünk vagy magázódjünk? Avagy hogyan szóljuk egymáshoz a terápiás és tanácsadói helyzetben? 2. Rovatvezető: Valkó Lili. Hozzászólók: Kútvölgyi Andrea, Cziglán Karolina, Törzsök-Sonnevend Mária, Tornyossi Mária. *Pszichoterápia* 2014: 189–193.
- TvM 3: Tegeződjünk vagy magázódjünk? Avagy hogyan szóljuk egymáshoz a terápiás és tanácsadói helyzetben? 3. Rovatvezető: Valkó Lili. Hozzászólók: Igács János, Gaál Viktor, Ferencz Veronika. *Pszichoterápia* 2014: 275–277.
- TvM 4: Tegeződjünk vagy magázódjünk? Avagy hogyan szóljuk egymáshoz a terápiás és tanácsadói helyzetben? 4. Rovatvezető: Valkó Lili. Hozzászólók: Somogy Zsófia Borbála, Flaskay Gábor, Kavetzky Péter, Eörsi Dániel, Cserey Miklós, Simon Sarolta. *Pszichoterápia* 2014: 356–360.
- TvM 5: Tegeződjünk vagy magázódjünk? Avagy hogyan szóljuk egymáshoz a terápiás és tanácsadói helyzetben? 5. Rovatvezető: Valkó Lili. Hozzászólók: Deák Zsolt, Erős Ilona, Sinkó Dóra. *Pszichoterápia* 2014: 419–421.
- TvM 6: Tegeződjünk vagy magázódjünk? Avagy hogyan szóljuk egymáshoz a terápiás és tanácsadói helyzetben? 6. Rovatvezető: Valkó Lili. Hozzászólók: Veress Albert, Költő András, Vargay Adrienn, Kiss Anna, Székelyhidi Judit. *Pszichoterápia* 2015: 64–67.
- TvM 7: Tegeződjünk vagy magázódjünk? Avagy hogyan szóljuk egymáshoz a terápiás és tanácsadói helyzetben? 7. Rovatvezető: Valkó Lili. Hozzászólók: Kökény Veronika, Vörös Viktor, Kiss Tibor Cece, Matuszka Balázs. *Pszichoterápia* 2015: 141–144.
- TvM 8: Tegeződjünk vagy magázódjünk? Avagy hogyan szóljuk egymáshoz a terápiás és tanácsadói helyzetben? 8. Rovatvezető: Valkó Lili. Hozzászólók: Berger Noémi, Valkó Lili. *Pszichoterápia* 2015: 234–235.

Irodalom

- Ballagó Júlia 2016. Metapragmatikai tudatosság – A tegező és a nem tegező formák az oktató és a hallgató közötti kommunikációban. In: Bagyinszki Szilvia – P. Kocsis Réka (szerk.): *Anyanyelvünk évszázadai* 2. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék. 185–202.

- Braun, Friederike 1988. *Terms of Address. Problems of patterns and usages in various languages and cultures*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Brown, Roger – Gilman, Albert 1960. The pronouns of power and solidarity. In: Sebeok, Thomas A. (ed.): *Style in Language*. Cambridge: MIT Press. 253–276.
- Caffi, Claudia 1998 Metapragmatics. In: Mey, Jacob (ed.): *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. Amsterdam: Elsevier. 581–586.
- Clyne, Michael – Norrby, Catrin – Warren, Jane 2009. *Language and Human Relations. Styles of Address in Contemporary Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Craig, Robert T. 1999. Metadiscourse, theory, and practice. *Research on Language and Social Interaction* 32: 21–29.
- Culpeper, Jonathan – Haugh, Michael 2014. *Pragmatics and the English Language*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Csontos Nóra 2012. Az idézés kognitív szemantikai megközelítése. Az idéző rész szerepe és viszonya az idézettel. In: Tolcsvai Nagy Gábor – Tátrai Szilárd (szerk.): *Konstrukció és jelentés. Tanulmányok a magyar nyelv funkcionális kognitív leírására*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem. 195–201.
- Csontos Nóra 2016. Az idézés mint újrakonstruálás. *Jelentés és Nyelvhasználat* 3: 1–19.
- Domonkosi Ágnes 2019. A kutatásról a tanácsadásig, az illetantól az adatokig – diskurzusok a nyelvi kapcsolattartásról. *Filológia* 10/1–2: 77–85.
- Domonkosi Ágnes – Kuna Ágnes 2015. A tetszikelés szociokulturális értéke. A tetszikelő kapcsolattartás szerepe az orvos-beteg kommunikációban. *Magyar Nyelvőr* 139: 39–63.
- Haugh, Michael 2018. Corpus-based metapragmatics. In: Jucker, Andreas – Schneider, Klaus P. – Bublitz, Wolfram (eds.): *Methods in Pragmatics*. Berlin: Mouton de Gruyter. 619–644.
- Hámori Ágnes 2018. Diskurzusműfajok és beszélt nyelvi szövegtípusok. Szociokulturális gyakorlat, elsajátítás és tudás az oktatásban és a mindennapokban. In: Balázs Géza – Lengyel Klára (szerk.): *Grammatika és oktatás – időszerű kérdések. Struktúra, funkció, szemiotika, hálózat*. Budapest: ELTE BTK Magyar Nyelvi Tanszék – Inter (IKU) – Magyar Szemiotikai Társaság. 71–84.

- Hámori Ágnes 2019. A metanyelvi és metapragmatikai tudatosság óvodáskorban: 6 éves gyermekek társalgásainak metapragmatikai elemzése. In: Bóna Judit – Horváth Viktória (szerk.): *Az anyanyelv-elsajátítás folyamata hároméves kor után*. Budapest: Eötvös Kiadó. (Megjelenés alatt.)
- Hübler, Axel 2011. Metapragmatics. In: Bublitz, Wolfram – Norrick, Neal (eds.): *Foundations of Pragmatics*. Berlin: Mouton de Gruyter. 107–136.
- Hübler, Axel – Bublitz, Wolfram (eds.) 2007. *Metapragmatics in Use*. Amsterdam: John Benjamins.
- Jaworski, Adam – Coupland, Nikolas – Galasinski, Dariusz (eds.) 2004. *Metalanguage: Social and Ideological Perspectives*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Kádár, Dániel Z. – Haugh, Michael 2013 *Understanding Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kuna Ágnes – Hámori Ágnes 2019. „Hallgatom, mi a panasz?” A metapragmatikai reflexiók szerepei és mintázatai az orvos-beteg interakciókban. In: Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*. Budapest: Eötvös József Collegium (ebben a kötetben).
- Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd 2015. A metapragmatikai tudatosság jelzései számítógép közvetítette társalgási narratívákban. *Beszédkutatás* 23: 120–132.
- Ludányi Zsófia 2018. A hallgató-oktató írásbeli kapcsolattartás nyelvi problémái internetes fórumok metadiskurzusaiban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 13. (Megjelenés alatt.)
- Mey, Jacob 2001. *Pragmatics. An Introduction*. Second edition. Oxford: Blackwell.
- Németh Luca Anna – Kádár Zoltán Dániel – Haugh, Michael 2016. Nyelvi udvariasság/udvariatlanság és metapragmatika. *Filológia.hu* 6–7(1–4): 4–27.
- Niedzielski, Nancy – Preston, Dennis 2009. *Folk Linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Norrby, Catrin – Wide, Camilla (eds.) 2015. *Address practice as social action: European perspectives*. UK: Palgrave Macmillan.
- Sandig, Barbara 1986. *Stilistik der deutschen Sprache*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.

- Síklaki István 2006. *Vélemények mélyén. A fókuszcsoporthoz módszer, a kvalitatív közvélemény-kutatás alapszere.* Budapest: Kossuth Kiadó.
- Tátrai Szilárd 2006. „Várj csak, hogy is kezdjem, hogy magyarázzam?” – Néhány megjegyzés a metapragmatikai tudatosság jelöléséről. In: Mártonfi Attila – Papp Kornélia – Slíz Mariann (szerk.): *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére.* Budapest: Argumentum. 617–621.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Verschueren, Jef 1999. *Understanding pragmatics.* London, New York, Sydney, Auckland: Arnold.
- Verschueren, Jef 2000. Notes on the role of metapragmatic awareness in language use. *Pragmatics* 10(4): 439–456.